

Μελετώντας τις παραφασίες στο Σώμα Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου

Διονύσιος Γούτσος, Κώστας Πόταγας, Δημήτρης Κασελίμης,
Μαρία Βαρκανίτσα, Ιωάννης Ευδοκιμίδης

1. Εισαγωγή

Ο στόχος μας στο κείμενο αυτό είναι διπλός: αφενός, να παρουσιάσουμε τον σχεδιασμό και τη δημιουργία του Σώματος Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου, ενός νέου γλωσσικού πόρου για τη μελέτη της αφασίας στα ελληνικά και, αφετέρου, με βάση την προκαταρκτική ανάλυση του Σώματος Κειμένων, να σκιαγραφήσουμε τις βασικές κατηγορίες παραφασιών, δηλαδή γλωσσικών λαθών Ελλήνων που έχουν αφασία.

Παρόλο που η συλλογή δεδομένων από τον λόγο αφασικών ατόμων σε ηλεκτρονικά σώματα κειμένων θα μπορούσε να θεωρηθεί προφανής αφετηρία για τη μελέτη της αφασίας, δεν υπάρχουν ως τώρα πολλές μελέτες που να στηρίζονται σε αυτήν τη μεθοδολογία. Εξάιρεση αποτελούν οι Westerhout (2005) και Westerhout and Monachesi (2007), που έχουν στηρίξει τη μελέτη τους σε σώμα κειμένων Ολλανδών αφασικών ατόμων, αν και με περιορισμένο γλωσσικό δείγμα (δείγματα 300-500 λέξεων από συνεντεύξεις με έξι αφασικούς). Άλλες μελέτες χρησιμοποιούν βάσεις δεδομένων που αποτελούνται όμως από μεμονωμένες λέξεις και όχι κείμενα (π.χ. Schwartz κ.ά. 1994· Goodglass κ.ά. 1998) ή δεν χρησιμοποιούν σχετική μεθοδολογία (π.χ. Laka & Erriondo Korostola 2001). Εδώ πρέπει να σημειωθεί επίσης το μεγαλόπνοο σχέδιο με την ονομασία Aphasia TalkBank, που αποσκοπεί στη δημιουργία κοινής βάσης δεδομένων από μελέτες αφασίας στα αγγλικά και σε άλλες γλώσσες (MacWhinney 2007), το οποίο όμως βρίσκεται ακόμη σε φάση ανάπτυξης και δεν έχει χρησιμοποιηθεί σε σχετικά άρθρα.

Η απουσία αυτής της μεθοδολογικής οπτικής οφείλεται σε διάφορους λόγους. Όπως σημειώνει η Edwards (2005: 23), «τα περισσότερα μοντέλα που έχουν εφαρμοστεί στην αφασία ασχολούνται με την επεξεργασία μεμονωμένων λέξεων» και όχι με την ανάλυση συνεχούς λόγου. Επιπλέον, το πεδίο κυριαρχείται σήμερα από μελέτες περίπτωσης μεμονωμένων ατόμων με αφασία, καθώς οι μελέτες ομά-

εξαιρέσεις που φτάνουν τους έξι-δώδεκα αφασικούς (κυρίως δίγλωσσους). Επίσης, οι περισσότερες μελέτες χρησιμοποιούν δοκιμασίες κατανόησης και παραγωγής, ενώ λιγότερες από τις μισές βασίζονται σε δεδομένα αυθόρμητου λόγου. Ακόμη πιο σημαντικό είναι ότι όλες οι μελέτες εστιάζουν σε ζητήματα μορφοσύνταξης, ενώ η φωνολογία και το λεξιλόγιο δεν μελετώνται καθόλου (πρβλ. Stavrakaki 2005: 225). Ταυτόχρονα, οι μελέτες αυτές ασχολούνται με επιμέρους γλωσσικές βλάβες που αφορούν μεμονωμένες πτυχές της γλώσσας. Ειδικότερα, τα κύρια ζητήματα στη μελέτη της ελληνικής αφασίας σχετίζονται με την παράλειψη λειτουργικών λέξεων, τη σύγκριση ονομάτων και ρημάτων και τη σύγκριση λαθών συμφωνίας, χρόνου και ποιού ενεργείας. Δεν υπάρχει συνολική περιγραφή της ελληνικής αφασίας, αλλά οι εν λόγω μελέτες ακολουθούν την κύρια κατεύθυνση έρευνας που αναφέρθηκε πιο πάνω και ασχολούνται με μεμονωμένα φαινόμενα γλωσσικής ικανότητας με στόχο να επαληθεύσουν ή να διαψεύσουν θέσεις συγκεκριμένων θεωρητικών προτύπων.

Όσον αφορά τα ευρήματα των ερευνών αυτών, τα γλωσσικά προβλήματα που έχουν εντοπιστεί στον ελληνικό αφασικό λόγο είναι τα εξής:

- α) έχει βρεθεί παράλειψη των άρθρων, ιδίως με κύρια ονόματα και προθέσεις·
- β) αναφέρονται προβλήματα με αντωνυμίες, προσδιοριστές, συμπληρωματικούς δείκτες και δείκτες άρνησης·
- γ) στις περισσότερες μελέτες αναφέρονται περισσότερα προβλήματα με την παραγωγή και μορφολογία των ρημάτων παρά των ονομάτων, αν και ορισμένες μελέτες δεν συμφωνούν με αυτό το εύρημα·
- δ) έχουν αναφερθεί περισσότερα προβλήματα με γραμματικά επιθήματα (καταλήξεις) παρά με λεξικά ή λεξικογραμματικά μορφήματα·
- ε) αναφέρονται περισσότερα λάθη στον πληθυντικό παρά στον ενικό ουσιαστικών και ρημάτων·
- στ) οι μελέτες διαφέρουν ως προς τη σχετική βαρύτητα λαθών που αφορούν τη συμφωνία, τον χρόνο και το ποιόν ενεργείας: έτσι, ορισμένες αναφέρουν περισσότερα προβλήματα με το ποιόν ενεργείας ή τον χρόνο απ' ό,τι με τη συμφωνία, ενώ άλλες δεν εντοπίζουν σημαντικές διαφορές. Τα λάθη αφορούν τον αόριστο χρόνο και/ή το συνοπτικό ποιόν ενεργείας, και ιδίως μη διαφανή (ανώμαλα) αοριστικά θέματα ή τον μέλλοντα και τον παρατατικό·
- ζ) η παραγωγή επιρρημάτων επηρεάζεται μόνο στην περίπτωση προτασιακών επιρρημάτων, ενώ, σε αντίθεση με τις προθέσεις, δεν επηρεάζονται στις σύνθετες προθετικές φράσεις.

Αυτή η σύντομη επισκόπηση της ελληνικής βιβλιογραφίας για την αφασία επισημαίνει, κατά πρώτον, την ανάγκη διεύρυνσης των ερευνητικών ερωτημάτων, καθώς δεν υπάρχουν πληροφορίες, λόγου χάρι, για τη συχνότητα και τα είδη των φωνολογικών και λεξιλογικών λαθών ή την παρουσία του λεγόμενου σημασιολογικού jargon (Marshall κ.ά. 1995-1996) ή άλλων σημασιολογικών λαθών. Κατά

δεύτερο λόγο, εξαιτίας του περιορισμένου εύρους των ερευνών, δεν υπάρχει μια συνολική οπτική των λαθών και ιδιαίτερα της σύνδεσης των διαφορετικών ειδών γλωσσικών λαθών μεταξύ τους. Σε σχέση μ' αυτό πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι τα ευρήματα διαφορετικών ερευνητικών ομάδων είναι συχνά αντικρουόμενα ή δεν συνάδουν μεταξύ τους. Επιπλέον, τα πλήρη γλωσσικά δεδομένα δεν είναι διαθέσιμα αλλά τις περισσότερες φορές αναφέρονται μεμονωμένα λεξικά στοιχεία χωρίς περικείμενο, τουλάχιστον όσον αφορά δεδομένα από συνομιλίες. Τέλος, η χρήση δεδομένων αυθόρμητου λόγου φαίνεται να αποτελεί την εξαίρεση παρά τον κανόνα στη μελέτη της ελληνικής αφασίας. Είναι σαφές ότι χρειάζεται να αναλυθούν περισσότερα κειμενικά είδη και μάλιστα πιο εκτεταμένα συνομιλιακά κείμενα.

3. Σχεδιασμός του Σώματος Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου

3.1. Στόχοι του Σώματος Κειμένων

Με βάση τα προβλήματα που επισημάνθηκαν πιο πάνω, αλλά και τη σχετική έλλειψη ειδικευμένων σωμάτων κειμένων αφασικού λόγου τόσο στα ελληνικά όσο και σε άλλες γλώσσες, το Σώμα Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου συγκροτήθηκε με τους εξής στόχους:

- α) να περιλάβει ολοκλήρα κείμενα που δημιουργήθηκαν από σημαντικό αριθμό Ελλήνων αφασικών,
- β) να περιλάβει κείμενα από μια ποικιλία αυθεντικών περικειμένων,
- γ) να συνδέσει τα γλωσσικά δεδομένα με τα εξωγλωσσικά μεταδεδομένα με συστηματικό τρόπο, και
- δ) να διευκολύνει την πρόσβαση της ευρύτερης ερευνητικής κοινότητας στα δεδομένα αφασικού λόγου στα ελληνικά.

Ειδικότερα, το Σώμα Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου περιλαμβάνει στην παρούσα πιλοτική φάση δεδομένα από 20 άτομα με αφασία, που εξετάστηκαν στο Αιγινήτειο Νοσοκομείο από το 2006 ως το 2008. Σε αυτά, σύντομα θα προστεθούν δεδομένα από 27 επιπλέον αφασικούς. Δύο κειμενικά είδη περιλαμβάνονται στο Σώμα Κειμένων: αυθόρμητος λόγος και περιγραφή εικόνας από συνεντεύξεις εξεταστή-αφασικών. Έτσι, το Σώμα Κειμένων περιλαμβάνει προς το παρόν σαράντα κείμενα, δύο από κάθε άτομο με αφασία. Η μέθοδος συλλογής δεδομένων μέσω περισσότερο ή λιγότερο δομημένων συνεντεύξεων επιτρέπει τη σύγκριση της γλωσσικής παραγωγής των αφασικών, ενώ δεν μειώνει αισθητά την οικολογική επάρκεια των δεδομένων στον βαθμό που η παρέμβαση των εξεταστών είναι μειωμένη. Συνολικά, περιλαμβάνονται 12.663 λέξεις στο πιλοτικό Σώμα Κειμένων, από

τις οποίες 10.332 προέρχονται από τον λόγο των αφασικών. Ο Πίνακας 1 πιο κάτω παρουσιάζει συνοπτικά τη σύσταση του Σώματος Κειμένων, ενώ στο Παράρτημα 2 παρουσιάζεται αναλυτικά ο αριθμός λέξεων όλων των κειμένων που περιλαμβάνονται στο πιλοτικό Σώμα Κειμένων.

Πίνακας 1

Δεδομένα του Σώματος Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου

	Αφασικοί	Κειμενικά είδη	Αριθμός κειμένων	Αριθμός λέξεων αφασικών
Πιλοτικό Σώμα Κειμένων	20	- αυθόρμητος λόγος - περιγραφή εικόνας	40	10.332
Εκτεταμένο Σώμα Κειμένων	47		94	περίπου 25.000

Για κάθε αρχείο τηρείται ξεχωριστός φάκελος μεταδεδομένων και έτσι είναι δυνατό να συνδεθούν γλωσσικά προβλήματα με την κλινική εκτίμηση αφασικών διαταραχών χωρίς να χαρακτηρίζεται εκ των προτέρων κάθε κείμενο για το είδος της αφασίας (π.χ. ρέουσα ή μη) που διακρίνει το αφασικό άτομο. Μ' αυτό τον τρόπο μπορούμε να επαναπροσδιορίσουμε τα κριτήρια διάκρισης ειδών της αφασίας στη βάση των ίδιων των γλωσσικών λαθών που παρατηρούνται (ηρβλ. Bates κ.ά. 1978). Επιπλέον, τα κείμενα που περιλαμβάνονται στο Σώμα Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου διατηρούνται σε δύο διαφορετικές μορφές, με και χωρίς σχολιασμό για αφασικά λάθη και μέρη του λόγου (βλ. ενότητα 3.4.), κάτι που επιτρέπει την ανεξάρτητη διατύπωση υποθέσεων για ολόκληρο το σώμα κειμένων και την ανάληψη χωρίς εκ των προτέρων διαμορφωμένες αναλυτικές κατηγορίες. Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η ανάπτυξη του Σώματος Κειμένων βρίσκεται σε προκαταρκτικό στάδιο, καθώς σχεδιάζεται η επέκτασή του και η διαμόρφωσή του σε πολυτροπικό σώμα κειμένων, στο οποίο τα ηχητικά αρχεία των δεδομένων θα είναι διαθέσιμα μαζί με τις μεταγραφές των κειμένων και τα σχολιασμένα δεδομένα.

3.2. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα

Ο Πίνακας 2 συνοψίζει τα δημογραφικά και κλινικά χαρακτηριστικά των αφασικών που συμμετέχουν στα κείμενα τα οποία περιλαμβάνονται στο Σώμα Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου.

Πίνακας 2

Δημογραφικά και κλινικά στοιχεία των αφασικών ατόμων

Κωδικός αφασικού	Φύλο	Ηλικία	Βλάβη	Είδος αφασίας	Ημέρες μετά τη βλάβη	Έτη εκπαίδευσης
A2	Θ	71	AEE L ANT cortical & subcortical	Ρέουσα	514	6
A4	Θ	78	AEE L POST	Ρέουσα	1.234	15
A5	A	58	AEE L subcortical	Μη ρέουσα	28	10
A6	A	49	AEE L ANT cortical & subcortical	Ρέουσα	696	9
A9	A	56	AEE L ANT cortical & subcortical	Μη ρέουσα	85	17
A11	A	50	AEE L ANT cortical & subcortical	Μη ρέουσα	612	12
A15	A	72	AEE L POST cortical & subcortical	Ρέουσα	8	8
A19	Θ	64	AEE L subcortical	Ρέουσα	9	6
A20	Θ	74	AEE L ANT subcortical	Ρέουσα	128	12
A26	A	67	AEE L cortical & subcortical	Μη ρέουσα	1.677	6
A29	A	63	AEE L ANT-POST cortical & subcortical	Μη ρέουσα	1.015	6
A30	Θ	60	AEE L	Ρέουσα	20	12
A32	A	73	AEE L ANT subcortical	Ρέουσα	20	12
A33	Θ	34	AEE L POST cortical & subcortical	Ρέουσα	8	9
A34	A	68	R. infarct	Ρέουσα	1.718	12
A35	Θ	86	AEE L ANT-POST cortical & subcortical	Μη ρέουσα	2	12
A36	A	63	AEE L ANT subcortical	Μη ρέουσα	6	6
A37	Θ	58	AEE L ANT	Ρέουσα	76	6
A38	Θ	72	AEE L POST cortical & subcortical	Ρέουσα	1.368	12
A39	Θ	55	AEE L	Ρέουσα	20	6

3.3. Συλληλογή δεδομένων

Τα δεδομένα συλλήχθηκαν με δύο τρόπους: με την τυπική συνέντευξη εξεταστή-αφασικού, στην οποία ειδικοευμένοι ψυχολόγοι ρωτούν τους ασθενείς με αντικείμενο το συμβάν που τους οδήγησε στο νοσοκομείο (stroke stories: αυθόρμητα δεδομένα) και, σε μεταγενέστερη φάση, με την παρουσίαση μιας εικόνας καθημερινής ζωής στην κουζίνα ενός σπιτιού (περιγραφή εικόνας) από τη δοκιμασία Boston Diagnostic Aphasia Examination (Goodglass & Kaplan 1983). Όπως προαναφέρθηκε, όλες οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν από το 2006 ως το 2008 στο Αιγινήτειο Νοσοκομείο. Οι συνεδρίες μαγνητοφωνήθηκαν με τη χρήση ψηφιακού μαγνητοφώνου σε ήσυχο περιβάλλον.

3.4. Μεταγραφή και σχολιασμός

Τα δεδομένα που συλλήχθηκαν μεταγράφηκαν ορθογραφικά σε μια πρώτη απομαγνητοφώνηση και στη συνέχεια ελέγχθηκαν διαδοχικά από τουλάχιστον δύο μεταγραφείς. Προβλήματα ροής, αρθρωμένα και μη στοιχεία έναρξης και γεμίματος παύσεων, επαναλήψεις και άλλα φαινόμενα της προφορικής διεπίδρασης όπως θόρυβος από το περιβάλλον, βήχας κ.λπ. σημειώθηκαν αναλυτικά, σύμφωνα με τις συμβάσεις της απομαγνητοφώνησης (Georgakopoulou & Goutsos 2004: vii; Γεωργακοπούλου & Γούτσος 1999: 70-72).

Τα αρχεία με την απομαγνητοφώνηση χαρακτηρίστηκαν με τον κωδικό του αφασικού και το κειμενικό είδος (f για τα αυθόρμητα δεδομένα, p για την περιγραφή εικόνας). Κρατήθηκαν χωριστά αρχεία με τα μεταδεδομένα για κάθε κείμενο, που περιλαμβάνουν δημογραφικά χαρακτηριστικά και λεπτομέρειες της διεπίδρασης. Στην πρώτη φάση του σχολιασμού τα ολοκληρωμένα κείμενα χαρακτηρίστηκαν για τα παραφασικά λάθη που περιέχουν με βάση την ταξινόμηση που περιγράφεται στην επόμενη ενότητα. Τα παραφασικά λάθη επίσης χαρακτηρίστηκαν για το μέρος του λόγου στο οποίο ανήκουν. Η δεύτερη φάση σχολιασμού περιλαμβάνει την επέκταση του χαρακτηρισμού για μέρη του λόγου σε όλο το σώμα κειμένων, ενώ σε μεταγενέστερη φάση θα σημειωθούν και οι επιτονικές καμπύλες σε όλα τα κείμενα. Ταυτόχρονα, η μεταγραφή των κειμένων συνδέεται με τα ηχητικά αρχεία των μαγνητοφωνήσεων, με στόχο την ανάπτυξη ενός πολυτροπικού σώματος κειμένων που θα προσφέρει ευελιξία στην ανάλυση και πρόσβαση στην αναπαράσταση διαφορετικών στρωμάτων δεδομένων (ηχητικά αρχεία, μεταγραφή, μεταδεδομένα, σχολιασμός, χαρακτηρισμός για παραφασίες και μέρη του λόγου κ.λπ.).

4. Κατηγοριοποίηση των παραφασιών

Εξαιτίας του κενού που επισημάνθηκε πιο πάνω στη συνολική περιγραφή της αφασίας στα ελληνικά, θεωρήθηκε αναγκαίο να κατηγοριοποιηθούν τα παραφασικά λάθη στα διάφορα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης, σύμφωνα και με τη σχετική βιβλιογραφία (π.χ. Nesroulous & Roch-Lecours 1984· Ahlsén 2006: 56-57· Ingram 2007: 23· Turgeon & Macoir 2008). Έτσι, στον σχολιασμό των δεδομένων διακρίθηκαν οι ακόλουθες κατηγορίες και υποκατηγορίες παραφασιών:

Φωνολογικές παραφασίες: λάθη που αφορούν φωνήματα ή συλλαβές	
Φ1	Παράλειψη
Φ2	Προσθήκη
Φ3	Υποκατάσταση
Φ4	Συλλαβική
Μορφοσυντακτικές παραφασίες: λάθη που αφορούν γραμματικά μορφήματα	
ΜΣ1	Παράλειψη
ΜΣ2	Προσθήκη
ΜΣ3	Υποκατάσταση (γενική)
ΜΣ4	Ποιόν ενεργείας
ΜΣ5	Χρόνος
ΜΣ6	Συμφωνία
ΜΣ7	Άλλο
Λεκτικές παραφασίες: χρήση διαφορετικών λέξεων για να αντικαταστήσουν ολόκληρες προϋπάρχουσες λέξεις	
Λ1	Μορφική ομοιότητα
Λ2	Νοηματική ομοιότητα
Λ3	Ασυνάφεια
Νεολογισμοί: αντικατάσταση μιας λέξης από ολόκληρη μη προϋπάρχουσα λέξη	
N1	Διατήρηση της μορφοφωολογικής δομής της λέξης (ο νεολογισμός μπορεί να ενταχθεί σε γραμματική κατηγορία)
N2	Χωρίς διατήρηση της μορφοφωολογικής δομής της λέξης (ο νεολογισμός δεν μπορεί να ενταχθεί σε γραμματική κατηγορία)
Παράφραση	
Π1	Περίφραση
Π2	Ασάφεια
Δ: Διάφορα	

Οι κατηγορίες αυτές παρουσιάζονται αναλυτικά στη συνέχεια.

5. Προκαταρκτικά ευρήματα

Σ' αυτήν τη φάση της έρευνας είμαστε σε θέση να αναφερθούμε σε ορισμένα προκαταρκτικά ευρήματα που βασίζονται στην κατηγοριοποίηση των παραφασιών στο Σώμα Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου.

5.1. Είδη παραφασιών

Κατά πρώτον, ένα σημαντικό εύρημα σχετίζεται με τα ποσοστά παραφασιών σε κάθε κατηγορία και υποκατηγορία. Όπως βλέπουμε στον Πίνακα 3, το ένα τρίτο του συνολικού αριθμού παραφασιών αφορά φωνολογικά λάθη, ενώ τα μορφοσυντακτικά λάθη αφορούν λιγότερο από το 20%. Σχεδόν τα μισά λάθη που εντοπίστηκαν στο Σώμα Κειμένων αναφέρονται στο επίπεδο της λέξης, περιλαμβάνοντας λεξικές παραφασίες, νεολογισμούς και περιφράσεις.

Πίνακας 3

Κατηγορίες παραφασιών στα δεδομένα

Κατηγορίες παραφασιών	N	%
Φωνολογικές	170	33
Μορφοσυντακτικές	101	19
Λεξικές	74	14
Νεολογισμοί	123	24
Περιφραση	52	10
Σύνολο	520	100

Αν και, προφανώς, τα δεδομένα αυτά αναφέρονται σε είδη λαθών τα οποία δεν μπορούν να συγκριθούν αριθμητικά, είναι ενδεικτικά του είδους των λαθών που αναμένεται να απαντούν στον αφασικό λόγο στα ελληνικά. Έτσι, σε αντίθεση με την εικόνα που σκιαγραφείται στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, οι μορφοσυντακτικές παραφασίες αποτελούν μικρό ποσοστό σε ένα σύνολο λαθών που είναι απαραίτητο να μελετηθούν πιο προσεκτικά. Είναι επίσης σημαντικό ότι –λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη τους περιορισμούς που αφορούν τα πιο πάνω ποσοστά– οι παραφασίες αποτελούν περίπου το 5% του συνόλου των λέξεων στο Σώμα Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου.

Πρέπει να επιστημανθεί εδώ ότι μπορεί να υπάρχει σαφώς επικάλυψη μεταξύ των κατηγοριών που διακρίνονται, εξαιτίας της αναπόφευκτης ερμηνείας των δεδομέ-

νων που συνεπάγεται κάθε σχολιασμός λαθών. Σε περιπτώσεις που μπορούν να αποδοθούν σε δύο διαφορετικές κατηγορίες λαθών, αποφασίστηκε να σημειωθούν και οι δύο, π.χ. το νεροχύ-τας [neroxí-tas] (A33p) σημειώθηκε τόσο ως <Φ3> όσο και ως <ΜΣ3>, εφόσον δεν είναι δυνατόν να αποφασίσει κανείς αν το [a] της κατάληξης οφείλεται σε φωνολογική υποκατάσταση ή σε απόδοση διαφορετικής μορφολογικής κατηγορίας στη λέξη και, επομένως, σε μορφολογική υποκατάσταση. Παρόμοια πρακτική ακολουθήθηκε σε περιπτώσεις στις οποίες απαντούν δύο διαφορετικά λάθη π.χ. το ξέρι <ΜΣ3> <Φ3> το Πόταγα (A9f), στο οποίο διακρίνεται ένα φωνολογικό λάθος ([to potaɣa] αντί [ton botaɣa]) και ένα μορφοσυντακτικό λάθος (αιτιατική αντί ονομαστικής).

5.2. Φωνολογικές παραφασίες

Ο Πίνακας 4 που ακολουθεί συνοψίζει τα αριθμητικά ευρήματα για τις φωνολογικές παραφασίες στο Σώμα Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου.

Πίνακας 4

Είδη φωνολογικών παραφασιών στα δεδομένα

Κωδικός	Είδος λάθους	N	%
Φ1	Παράλειψη	48	28
Φ2	Προσθήκη	7	4
Φ3	Υποκατάσταση	86	51
Φ4	Συλλαβική αλλαγή	29	17
Σύνολο		170	100

Όπως φαίνεται, οι μισές φωνολογικές παραφασίες στα δεδομένα ανήκουν στην κατηγορία υποκατάστασης φωνημάτων, το ένα τρίτο αφορά λάθη παράλειψης και λιγότερο από το 20% αφορά συλλαβικά λάθη.

Ειδικότερα, τα λάθη παράλειψης αφορούν κυρίως ακολουθίες συμφώνων C+C (αγή [a'ji]: αυλή [a'vli]², άντας ['adas]: άντρας ['adras], εσετάσεις [ese'tasis]: εξετάσεις [ekse'tasis], παίνει ['peni]: παίρνει ['pemi]), ή παράλειψη τελικού συμφώνου C# (μπότε ['bote]: μπότες ['botes], ότα ['ota]: όταν ['otan]) ή αρχικού συμφώνου #C

² Στα παραδείγματα παρουσιάζεται πρώτα η παραφασία και μετά η λέξη-στόχος.

(οσοκομείο [osoko'mio]: νοσοκομείο [nosoko'mio], οπέλα [o'pela]: κοπέλα [ko'pela]). Αρκετά λιγότερα είναι τα λάθη παράλειψης που σχετίζονται με τελικά φωνήεντα V# (μπήκ [bik]: μπήκα ['bika], στόμ [stom]: στόμα ['stoma]), αρχικά φωνήεντα #V (γόρι ['gori]: αγόρι [a'gori]) ή ενδοφωνηεντικά σύμφωνα VCV (οηγός [oi'gos]: οδηγός [odi'gos]). Τα λάθη αυτά επηρεάζουν κυρίως ουσιαστικά παρά ρήματα ή άλλα μέρη του λόγου και φωνήματα όπως /r/ και τα συχνά /s/, /a/, /n/.

Τα λάθη προσθήκης είναι περιορισμένα και, κυρίως, αφορούν ουσιαστικά και την προσθήκη αρχικού φωνήεντος #V (αχαρτί [axa'rti]: χαρτί [xa'rti]) ή συμφώνων εντός λέξης (παπούτσι [pa'rputsi]: παπούτσι [pa'putsi]).

Η μεγαλύτερη κατηγορία της φωνολογικής υποκατάστασης αφορά κυρίως σύμφωνα, εντός της λέξης (μποδεί [bo'di]: μπορεί [bo'ri], γρυκά [gri'ka]: γλυκά [gli'ka]) ή, λιγότερο, στην αρχή της λέξης (γκρόμικο ['gromiko]: βρόμικο ['vromiko], μήγα ['miɣa]: πήγα ['piɣa]) και σε πολύ λιγότερες περιπτώσεις στο τέλος της λέξης (νέη ['nei]: νέα ['nea]). Απαντούν επίσης σύνθετες υποκαταστάσεις (μπρέμπει ['breβei]: πρέπει ['preβi], σιτσεόραση [sitse'orasi]: τηλέραση [tile'orasi]). Τα λάθη υποκατάστασης φαίνεται να επηρεάζουν εξίσου ουσιαστικά και ρήματα.

Τέλος, μια ενδιαφέρουσα υποκατηγορία φωνολογικών παραφασιών είναι εκείνη που επηρεάζει συλλαβές και περιλαμβάνει την παράλειψη ολόκληρων συλλαβών (εκειπέ [eci'pe]: εκειπέρα [eci'pera], ενήντα [e'ninda]: ενενήντα [ene'ninda]), την προσθήκη (σκαμπόβο [ska'bono]: σκαμπό [ska'bo]) ή την αντιμετάθεση συλλαβών (κυοκυρά [cioci'ra]: νοικοκυρά [nikoci'ra], τρώπα ['tropa]: πρώτα ['protα]).

Η περαιτέρω ανάλυση αναμένεται να εντοπίσει στατιστικά σημαντικές διαφορές στα μέρη του λόγου που επηρεάζονται αλληλά και στα είδη των επηρεαζόμενων φωνημάτων, που παραλείπονται, προστίθενται ή αντικαθίστανται.

5.3. Μορφοσυντακτικές παραφασίες

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 5, όπου παρουσιάζεται ο αριθμός μορφοσυντακτικών λαθών που απαντούν στο Σώμα Κειμένων, το ένα τρίτο από αυτές είναι λάθη παράλειψης, ενώ τα δύο τρίτα είναι λάθη υποκατάστασης.

Λάθη προσθήκης δεν απαντούν στα ελληνικά δεδομένα, εφόσον δεν επιτρέπονται για δομικούς λόγους.

Τα λάθη παράλειψης αφορούν κυρίως την απουσία ρημάτων σε ρηματικές φράσεις όπως: *αυτό άντρα: αυτός είναι άντρας, τώρα άγχος: τώρα έχω άγχος*, που αποτελούν τυπικές περιπτώσεις αγραμματισμού. Ορισμένες περιπτώσεις αφορούν την παράλειψη άρθρων όπως: *παίρνει γλυκό: παίρνει το γλυκό, βρύση τρέχει: η βρύση τρέχει*, προθέσεων σε προθετικές φράσεις όπως: *η Καβάλα: στην Καβάλα* ή σύνθετων προθέσεων σε προθετικές φράσεις όπως: *θα πάω τη κόρη μου σχολείο: θα πάρω την κόρη μου από το σχολείο*.

Πίνακας 5

Είδη μορφοσυντακτικών παραφασιών στα δεδομένα

Κωδικός	Είδος λάθους	N	%
ΜΣ1	Παράλειψη	37	36
ΜΣ2	Προσθήκη	-	-
ΜΣ3	Υποκατάσταση (γενική)	10	10
ΜΣ4	Υποκατάσταση σε ποιόν ενεργείας	12	12
ΜΣ5	Υποκατάσταση σε χρόνο ρήματος	8	8
ΜΣ6	Υποκατάσταση σε συμφωνία	31	31
	Σύνολο υποκαταστάσεων	61	61
ΜΣ7	Άλλο	3	2
	Σύνολο	101	

Τα λάθη υποκατάστασης μπορεί να αφορούν τη λανθασμένη χρήση ελεύθερων ή εξαρτημένων μορφημάτων όπως: *για να πέσει κάτω: θα πέσει κάτω* ή πλύνεται η γυναίκα: πλύνει η γυναίκα. Κυριότερα, η υποκατάσταση μπορεί να αφορά μορφήματα που δηλώνουν τις γραμματικές κατηγορίες του ρηματικού ποιού ενεργείας, του ρηματικού χρόνου και της ρηματικής ή ονοματικής συμφωνίας. Η τελευταία περίπτωση αφορά μεγάλο αριθμό παραφασιών, κάτι που δεν έχει τονιστεί επαρκώς στην υπάρχουσα βιβλιογραφία. Επιπλέον, τα λάθη συμφωνίας φαίνεται να είναι πιο συχνά από τα λάθη χρόνου και ποιού ενεργείας, αν και δεν είναι εύκολο να γίνουν στατιστικές συγκρίσεις. Τα περισσότερα λάθη ποιού ενεργείας αφορούν τη χρήση συνοπτικού αντί ατελούς θέματος: *πλύνει το πιάτο: πλύνει το πιάτο, δεν είδε καλά το μάτι: δεν έβλεπε καλά το μάτι*. Τα περισσότερα λάθη χρόνου αφορούν τη χρήση ενεστωτικού αντί αοριστικού θέματος: *βάλω δεξιά χέρι και έμεινα: έβαλα δεξιά χέρι και έμεινα, το λόγο που έχω πριν: το λόγο που είχα πριν*. Τα περισσότερα λάθη συμφωνίας αφορούν τη συμφωνία άρθρου και ουσιαστικού: *ένα κυρία: μια κυρία, μία πρωί: ένα πρωί, τη ντουλάπι: το ντουλάπι*, επιθέτου και ουσιαστικού: *ωραία σπίτι: ωραίο σπίτι* ή υποκειμένου και ρήματος: *καθήσαμε στην καρέκλα να φάω: κάθησα στην καρέκλα να φάω*. Οι παραπάνω επισημάνσεις είναι ενδεικτικές, καθώς είναι σαφές ότι χρειάζονται περισσότερες στατιστικές αναλύσεις για να διευκρινιστεί ποιες γραμματικές κατηγορίες επηρεάζονται και ποιες υποκαθιστούν άλλες έτσι ώστε να οριστούν οι μη χαρακτηρισμένες κατηγορίες στα ελληνικά.

5.4. Λεξικές παραφασίες

Η κατηγορία των λεξικών παραφασιών δεν έχει εξεταστεί ως τώρα στα ελληνικά. Στο Σώμα Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου περισσότερες από τις μισές λεξικές παραφασίες αφορούν λέξεις που συνδέονται σημασιολογικά μεταξύ τους, το ένα τρίτο αφορά λέξεις με μορφική συνάφεια, ενώ περισσότερο από το 10% αφορά λέξεις που δεν έχουν ούτε μορφική ούτε σημασιολογική συνάφεια, όπως φαίνεται από τον Πίνακα 6:

Πίνακας 6

Είδη λεξικών παραφασιών στα δεδομένα

Κωδικός	Είδος λήθους	N	%
Λ1	Μορφική συνάφεια	25	34
Λ2	Σημασιολογική συνάφεια	41	55
Λ3	Ασυνάφεια	8	11
Σύνολο		74	100

Οι λεξικές παραφασίες μορφικής ομοιότητας απαντούν τόσο με ρήματα και ονόματα όσο και με άλλα μέρη του λόγου, όπως μπορούμε να δούμε στα ακόλουθα παραδείγματα:

πλάκaki [pla'kaci]: νεράκι [ne'raci]
 νοσοκομειακό [nosokomja'ko]: νευρολογικό [nevroloji'ko]
 δω [ðo]: πω [po]
 πιάνει ['pçani]: πλένει ['pleni]
 συμβαίνει [si'mveni]: σημαίνει [si'meni]
 μερικότερο [meri'koterο]: μικρότερο [mi'krotero].

Οι λεξικές παραφασίες σημασιολογικής (νοηματικής) συνάφειας αφορούν κυρίως ουσιαστικά και λιγότερο ρήματα και άλλα μέρη του λόγου, όπως στα ακόλουθα παραδείγματα:

άνθρωπος: παιδί, κύριος/άντρας: παιδί, μαγαζι: νοσοκομείο,
 άνοιγμα: παράθυρο, ρούχο: πετσέτα
 αισθάνομαι: βλέπω, φεύγει: χύνεται
 μεγαλύτερο: δυσκολότερο.

Όπως φαίνεται από τα παραδείγματα, το παραφασικό λήθος είναι είτε υπερώνυμο (άνθρωπος: παιδί) είτε συνυπώνυμο (άντρας: παιδί) της λέξης-στόχου, ενώ

άλλες ενδιαφέρουσες λεξικές σχέσεις όπως μεγαλύτερο: δυσκολότερο είναι χαρακτηριστικές του γνωστικού σχήματος που ακολουθείται στην επιλογή της λέξης.

Τέλος, περιπτώσεις μορφικής και σημασιολογικής ασυνάφειας αφορούν ουσιαστικά (νούμερα ['numera]: μπισκότα [bi'skota]) και, κυρίως, ρήματα (βάλω ['valo]: πω [po]).

Η περαιτέρω στατιστική επεξεργασία των δεδομένων είναι απαραίτητη για να διευκρινιστούν οι γραμματικές κατηγορίες που επηρεάζονται σε κάθε υποκατηγορία λεξικής παραφασίας, καθώς και τα κυρίαρχα γνωστικά σχήματα που εμπλέκονται στη σημασιολογική σχέση μεταξύ παραφασίας και λέξης-στόχου. Μια εξίσου σημαντική διάκριση που πρέπει να ερευνηθεί στην περίπτωση της σημασιολογικής συνάφειας είναι επίσης αυτή μεταξύ στοιχείων της ίδιας κατηγορίας (στενά συνδεδεμένων) και απομακρυσμένων στοιχείων.

5.5. Νεολογισμοί

Και οι νεολογισμοί δεν έχουν μελετηθεί ως τώρα στην ελληνική βιβλιογραφία. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 7 που ακολουθεί, οι νεολογισμοί ανήκουν εξίσου στις δύο υποκατηγορίες που διακρίνονται στο Σώμα Κειμένων:

Πίνακας 7

Είδη νεολογισμών στα δεδομένα

Κωδικός	Είδος λήθους	N	%
N1	Με διατήρηση της μορφοσυντακτικής δομής	69	56
N2	Χωρίς διατήρηση της μορφοσυντακτικής δομής	41	55
Σύνολο		123	100

Η πρώτη υποκατηγορία περιλαμβάνει κυρίως ουσιαστικά όπως: γερεβύτης [jere'vitis]: νεροχύτης [nero'çitis]), κεπουτιστής/τρεμπουτιστής [ceputi'stis/trebuti'stis]: τραγουδιστής [trayu i'stis]), ναυσορείο [nafso'rio], πρόθηση ['proθisi], δικοσάβος [iko'savos], ενώ τα σχετικά ρήματα είναι περίπου τα μισά: ερηφώσω [eri'fosο]: αρθρώσω [a'tθroso]), γιαβουστίζει [javus'stizi], κάλαβα ['kalava]. Άλλα μέρη του λόγου που επηρεάζονται είναι επίθετα και επιρρήματα όπως: παντάκλεγια [pa'ndakleja]: παράλληλα [pa'ralila].

Ελαφρώς λιγότερο συχνοί είναι νεολογισμοί στους οποίους παραβιάζεται η μορφοσυντακτική δομή της ελληνικής: μηχανικόνο [mixani'kono], ντιλέπονα [di'lepona], έβνες ['evnes], επιτάκο [epi'tako].

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση της εμμονής (perseverance), όπως στο εκτεταμένο παράδειγμα που ακολουθεί στο οποίο η συνεχής προσπάθεια να βρεθεί η λέξη είναι υπεύθυνη για την παραγωγή επαναλαμβανόμενων νεολογισμών:

εδώ βάζουσε <N1> γλόκκ- </N1> (.) μ:: <N1> γλόκια </N1> όχι (.) πώς τα ήνε τα:: <N1> γλόκια </N1> τα:: αυτά εδώ ξέρω να τα πω αηλιά δε μπορώ να τα καταλάβω (.) πώς τα ήε-; <N1> γύκα </N1> γύκ- όχι <N1> γύκα </N1> κάπως αηλιώς.

Όπως βλέπουμε, η ομιλήτρια κάνει επαναλαμβανόμενες προσπάθειες να προσγγίσει τη λέξη-στόχο /γλί'ka/: 'γλοκς-, 'γλοζα, 'γλοζα, 'γίκα, 'γίκ-, 'γίκα.

5.6. Παράφραση

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει περιπτώσεις στις οποίες η λέξη-στόχος εκφράζεται περιφραστικά ή αποφεύγεται με τη χρήση ασάφων εκφράσεων. Οι υποκατηγορίες αυτές εκπροσωπούνται εξίσου στα δεδομένα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 8:

Πίνακας 8

Είδη παράφρασης στα δεδομένα

Κωδός	Είδος παθούς	N	%
Π1	Περίφραση	26	50
Π2	Ασάφεια	26	50
Σύνολο		123	100

Η πρώτη υποκατηγορία παράφρασης αφορά εξίσου ονόματα και ρήματα ως λέξεις-στόχους. Στην περίπτωση των ονομάτων οι τεχνικές περιφρασης αφορούν κυρίως τη χρήση αόριστων αντωνυμιών που ακολουθούνται από αναφορικές προτάσεις όπως: *αυτό που βγαίνει το νερό/αυτό που έχει το νερό: βρύση και κάτι που φτιάχνουμε το φαί: καταρόλα*. Στην περίπτωση των ρημάτων, γενικά ρήματα συνδυάζονται με προθετικές φράσεις όπως: *πάει το νερό κάτω/πέφτει κάτω: χύνεται και να βάλει το μισό μου μέσα: να σκεφτώ*.

Η δεύτερη υποκατηγορία παράφρασης αφορά κυρίως τη χρήση αόριστων αντωνυμιών όπως στα ακόλουθα παραδείγματα:

έπαθα μια:: (.) αυτή::

εδώ βλέπω:: κάποιον πάνω στο σκαμπό

δου τέτοια:: τέτοια

<Γ> Τι ακριβώς κάνατε; <Α> τέτοιος (.) νοσοκόμος

έπαθα:: όλο το:: (.) το υπόλοιπο (.)

αυτό που μου:: (.) συνέβηκε

Περιπτώσεις παράφρασης όπως αυτές είναι σημαντικές για την εξέταση των στρατηγικών που αναπτύσσονται στην προσπάθεια ανάκλησης του λεξιλογίου στα ελληνικά. Οι αόριστες αντωνυμίες φαίνεται ότι παίζουν κεντρικό ρόλο στην ανάπτυξη αυτών των στρατηγικών.

6. Συμπεράσματα και προεκτάσεις

Ακόμη και προκαταρκτική, η παραπάνω ανάλυση του Σώματος Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου αποκαλύπτει πλήθος φαινομένων που χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης για να αποκτήσουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα της αφασίας στα ελληνικά. Καταρχάς, μπορούν να τεθούν μια ολόκληρη σειρά από ζητήματα που δεν έχουν διερευνηθεί ως τώρα στη βιβλιογραφία, για παράδειγμα, σχετικά με τη συχνότητα και τις κατηγορίες φωνολογικών και λεξικών παραφρασιών, αηλιά και νεολογισμών και άλλων παραφρασιών που σχετίζονται με τη σημασία των λέξεων. Από αυτή την άποψη, η έμφαση μπορεί να στραφεί από συντακτικά προβλήματα τα οποία έχουν μονοπωλήσει το ενδιαφέρον των ερευνητών σε λεξικές πτυχές της ελληνικής. Άλλα ζητήματα που αφορούν ποσοτικές και ποιοτικές πτυχές του λόγου των αφασικών μπορούν επίσης να διερευνηθούν με χρήσιμο τρόπο, λόγου χάρη, τα δεδομένα του Σώματος Κειμένων μπορούν να αναλυθούν με όρους λεξικής ποικιλίας (αναλογία τύπων-δειγμάτων). Η περαιτέρω έρευνα θα πρέπει επίσης να περιλάβει τη μελέτη του επιτονισμού (μονάδες και καμπύλες), καθώς και την ανάλυση κειμενικών φαινομένων.

Επιπλέον, το Σώμα Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου προσφέρει τη δυνατότητα να διερευνησουμε τον συσχετισμό μεταξύ των κατηγοριών των παθών, καθώς και τη σχετική σημασία των διαφορετικών μερών του λόγου, που ήδη έχει τεθεί αηλιά δεν έχει συζητηθεί επαρκώς στη βιβλιογραφία. Έτσι, περαιτέρω στατιστική ανάλυση είναι απαραίτητη για να διευκρινιστεί ο συσχετισμός παθών με το προφίλ του αφασικού ή το κειμενικό είδος (αυθόρμητος λόγος ή περιγραφή εικόνας). Πρόκειται ουσιαστικά για μια εμπειρική προσέγγιση, η οποία καθοδηγείται από τα δεδομένα με στόχο τον εντοπισμό κατηγοριών του αφασικού λόγου που θα βασίζονται στις συνθέστερες παραφρασίες, σε αντίθεση με προσεγγίσεις που εκκινούν από την παραδοχή διαφορετικών ειδών αφασίας, τα οποία αναμένεται να συσχετίζονται με διαφορετικά παραφρασικά λάθη. Για τον σκοπό αυτό, είναι απαραίτητη η περαιτέρω ανάλυση του Σώματος Κειμένων, μαζί με την επέκταση του χαρακτηρι-

σμού για μέρη του λόγου σε όλο το σώμα κειμένων, κάτι το οποίο θα μας επιτρέψει να ελέγξουμε πιο προσεκτικά τη σημασία των κατηγοριών στην εμφάνιση παραφασιών.

Επιπλέον, η ανάπτυξη του Σώματος Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου μεταθέτει την έμφαση σε δεδομένα που παράγονται αυθόρμητα σε φυσικό κειμενικό περιβάλλον, επικεντρώνοντας την προσοχή στην αυθεντική γλωσσική χρήση. Επιτρέπει μ' αυτό τον τρόπο, μεταξύ άλλων, την ανάλυση των παραφασικών λαθών ως αποτελέσματος συγκεκριμένων επικοινωνιακών στρατηγικών από συγκεκριμένους ομιλητές και όχι ως μεμονωμένων παραδειγμάτων αποκλίνουσας γλωσσικής χρήσης. Έτσι το ζήτημα της συνέχειας μεταξύ αφασικού και μη αφασικού λόγου μπορεί να διερευνηθεί με χρήσιμο τρόπο.

Τέλος, μια ενδιαφέρουσα πτυχή της προσέγγισης που βασίζεται σε σώματα κειμένων είναι αυτή της εύκολης πρόσβασης τόσο στα αρχικά δεδομένα όσο και στα επίπεδα μεταγραφής, σχολιασμού κ.λπ. Το σχέδιο να επεκταθεί το Σώμα Κειμένων Ελληνικού Αφασικού Λόγου με τη συμπερίληψη δεδομένων από περισσότερα αφασικά άτομα και την ανάπτυξη της πολυτροπικής αναπαράστασής τους έτσι ώστε να είναι προσβάσιμα από την ερευνητική κοινότητα αποτελεί, επομένως, οργανικό μέρος της προσπάθειας να κατανοήσουμε την αφασία στα ελληνικά και αναμένεται να συμβάλουν στη διεύρυνση των γνώσεών μας για το πεδίο αυτό.

Ευχαριστίες

Οι συγγραφείς θα ήθελαν να ευχαριστήσουν τη Μέλισσα Νικάκη, τον Χριστόφορο Ρούτση, τη Χριστιάνα Μήτση και την Ερασμία Γιογκαράκη για την εξέταση μερικών από τους αφασικούς, καθώς και τον Θανάση Πρωτόπαπα, την Αλεξάνδρα Οικονόμου, τη Μαρία Κακαβούλια και τη Σπυριδούλα Βαρλοκώστα για τη συμβολή τους στην προετοιμασία του σχεδιασμού της εξέτασης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ahlsén, E. 2006. *Introduction to Neurolinguistics*. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia.
- Alexiadou, A. and Stavrakaki, S. 2003. Adverb placement as evidence for clause structure and parameterization of verb movement in a bilingual Greek-English speaking patient with Broca's aphasia. *Brain and Language* 87: 19-20.
- Alexiadou, A. and Stavrakaki, S. 2005. Functional categories and clause structure in a Greek-English speaking patient with Broca's aphasia: Evidence from adverb placement. In Cohen, J., McAlister, K., Rolstad, K. and MacSwan, J. (eds.), *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. Cascadia Press, Somerville, MA, 39-57.
- Alexiadou, A. and Stavrakaki, S. 2006. Clause structure and verb movement in a Greek-English speaking patient with Broca's aphasia: Evidence from adverb placement. *Brain and Language* 96: 207-220.
- Armstrong, E. 2000. Aphasic discourse analysis: The story so far. *Aphasiology* 14(9): 875-892.
- Bastiaanse, R., Bouma, G. and Post, W. 2009. Linguistic complexity and frequency in agrammatic speech production. *Brain and Language* 109: 18-28.
- Bates, E., Friederici, A. and Wulfeck, B. 1987. Comprehension in aphasia: A cross-linguistic study. *Brain and Language* 32: 19-67.
- Beeke, S., Wilkinson, R. and Maxim, J. 2003. Exploring aphasic grammar 1: A single case analysis of conversation. *Clinical Linguistics and Phonetics* 17(2): 81-107.
- Bormann, T., Kulke, F. and Blanken, G. 2007. The influence of word frequency on semantic word substitutions in aphasic naming. *Aphasiology* 22(12): 1313-1320.
- Coelho, C., Youse, K., Le, K. and Feinn, R. 2003. Narrative and conversational discourse of adults with closed head injuries and non-brain-injured adults: A discriminant analysis. *Aphasiology* 17(5): 499-510.
- Economou, A., Varlokosta, S., Protopapas, A. and Kakavoulia, M. 2007. Factors affecting the production of verb inflections in Greek aphasia. *Brain and Language* 103: 53-54.
- Edwards, S. 2005. *Fluent Aphasia*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Fyndanis, V., Tsapkini, K., Varlokosta, S., Petropoulou, K. and Papathanasiou, I. 2006. Negation in agrammatism: Evidence from Greek. *Brain and Language* 99: 162-163.
- Gahl, S. 2002. Lexical biases in aphasic sentence comprehension: An experimental and corpus linguistic study. *Aphasiology* 16(12): 1173-1198.
- Γεωργακοπούλου, Α. και Γούτσος, Δ. 1999. *Κείμενο και επικοινωνία*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Georgakopoulou, A. and Goutsos, D. 2004. *Discourse Analysis. An Introduction*. Edinburgh University Press, Edinburgh (2η έκδ.).
- Goodglass, H. and Kaplan, E. 1983. *The Assessment of Aphasia and Related Disorders*. Lea & Febiger, Philadelphia (2η έκδ.).

- Goodglass, H., Wingfield, A. and Hyde, M.R. 1998. The Boston Corpus of Aphasic Naming Errors. *Brain and Language* 64: 1-27.
- Ingram, J.C.L. 2007. *Neurolinguistics. An Introduction to Spoken Language Processing and its Disorders*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kambanaros, M. 2003. Verb and noun processing in late bilingual individuals with anomia. PhD thesis, The Flinders University of South Australia.
- Kambanaros, M. 2007. Action naming versus verb retrieval in connected speech: Evidence from late bilingual Greek-English fluent, anomia aphasic speakers. *Brain and Language* 103: 73-74.
- Kambanaros, M. 2008. The trouble with nouns and verbs in Greek fluent aphasia. *Journal of Communication Disorders* 41: 1-19.
- Kambanaros, M. and Van Steenbrugge, W. 2003. Noun and verb comprehension and production in bilingual individuals with amnesia. *Proceedings of the 26th World Congress of International Association of Logopedics and Phoniatrics*. Brisbane, 1-5.
- Kambanaros, M. and Van Steenbrugge, W. 2006. Noun and verb processing in Greek-English bilingual individuals with anomia and the effect of instrumentality and verb-noun name relation. *Brain and Language* 97: 162-177.
- Kehayia, E. 1988. Morphological impairments in agrammatic aphasia: A comparative study. Unpublished PhD dissertation, McGill University.
- Kehayia, E. 1997. Morphological representation of inflected and derived words in Greek speaking individuals. *Proceedings from the 2nd International Conference on Greek Linguistics*. Salzburg, 165-175.
- Kehayia, E., Jarema, G. and Kadzielava, D. 1990. Crosslinguistic study of morphological errors in aphasia: Evidence from English, Greek and Polish. In Nespoulous, J.-L. and Villiard, P. (eds.), *Morphology and Phonology in Aphasia*. Springer, New York 140-155.
- Kehayia, E. and Jarema, G. 1991. On agrammatism in Greek. *Neuro- und Patholinguistik* 35: 47-61.
- Laka, I. and Erriondo Korostola, L. 2001. Aphasia manifestations in Basque. *Journal of Neurolinguistics* 14: 133-157.
- MacWhinney, B. 2007. The TalkBank Project. In Beal, J.C., Corrigan, K.P. and Moisl, H.L. (eds.), *Creating and Digitizing Language Corpora*. Palgrave Macmillan, London, 163-180.
- Marshall, J., Pring, T., Chiat, S. and Robso, J. 1995-1996. Calling a salad a federation: An investigation of semantic jargon. Part I-Nouns. *Journal of Neurolinguistics* 9(4): 237-250.
- Menn, L. and Obler, L.K. 1990. Cross-language data and theories of agrammatism. In Menn, L. and Obler, L.K. (eds.), *Agrammatic Aphasia: A Cross-language Narrative Sourcebook*. John Benjamins, Amsterdam, 1369-1389.
- Nanousi, V., Masterson, J., Druks, J. and Atkinson, M. 2006. Interpretable vs. uninterpretable features: Evidence from six Greek-speaking agrammatic patients. *Journal of Neurolinguistics* 19: 209-238.
- Nanousi, V. 2004. Morphological impairments in Greek agrammatic patients. PhD thesis, University of Essex.
- Nespoulous, J.-L. and Roch Lecours, A. 1984. Clinical descriptions of aphasia: Linguistic aspects. In Caplan, D., Roch Lecours, A. and Smith, A. (eds.), *Biological Perspectives on Language*. MIT Press, Cambridge, Mass., 141-157.
- Paradis, M. 1998. The other side of language: Pragmatic competence. *Journal of Neurolinguistics* 11(1-2): 1-10.
- Pita, G., Karavelis, A. and Foroglou, G. 1997. Crossed-aphasia with alalia in Greek: A case study. Extent of the problem. *Journal of Neurolinguistics* 10: 1-9.
- Plakouda, K. 2001. The verb in Greek agrammatism: Tense, aspect, and subject-verb agreement in a case of a Greek speaking agrammatic patient [In Greek]. MA thesis, University of Athens.
- Roland, D., Dick, F. and Elman, J.L. 2007. Frequency of basic English grammatical structures: A corpus analysis. *Journal of Memory and Language* 57: 348-379.
- Schwartz, M.F., Saffran, E.M., Bloch, D.E. and Dell, G.S. 1994. Disordered speech production in aphasic and normal speakers. *Brain and Language* 47: 52-88.
- Stavroulaki, S. and Kouvava, S. 2003. Functional categories in agrammatism: Evidence from Greek. *Brain and Language* 86: 129-141.
- Stavroulaki, S. 2005. Greek neurolinguistics. The state of the art. *Journal of Greek Linguistics* 6: 187-234.
- Terzi, A., Kondili, E. and Stefani, E. 2009. Prepositions in Broca's aphasia. *Proceedings of the 8th International Conference on Greek Linguistics, 30 August-2 September, University of Ioannina, 461-472*. Στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.linguist-voi.gr/cd_web/case2.html.
- Tsapkini, K. 2001. A neurolinguistic and psycholinguistic investigation of morphological processing and representation of verbs and nouns: Evidence from Greek. PhD thesis, University of Montreal.
- Tsapkini, K., Jarema, G. and Kehayia, E. 2002a. A morphological processing deficit in verbs but not in nouns: A case study in a highly inflected language. *Journal of Neurolinguistics* 15: 265-288.
- Tsapkini, K., Jarema, G. and Kehayia, E. 2002b. The role of verbal morphology in aphasia during lexical access: Evidence from Greek. In Fava, E. (ed.), *Clinical Linguistics and Phonetics: Theory and Applications in Speech Pathology and Therapy*. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, 299-314.
- Tsapkini, K., Jarema, G. and Kehayia, E. 2001. Manifestations of morphological impairments in Greek aphasia: A case study. *Journal of Neurolinguistics* 14: 281-296.
- Turgeon, Y. and Macoir, J. 2008. Classical and contemporary assessment of aphasia and acquired disorders of language. In Stemmer, B. and Whitaker, H.A. (eds.), *Handbook of the Neuroscience of Language*. Elsevier, Amsterdam, 3-11.
- Varlokosta, S. and Edwards, S. 2003. A preliminary investigation into binding and coreference in aphasia. *Studies in Greek Linguistics* 23: 555-565.
- Varlokosta, S., Valeonti, N., Kakavoulia, M., Lazaridou, M., Economou, A. and Protopapas, A. 2006. The breakdown of functional categories in Greek aphasia: Evidence from agreement, tense, and aspect. *Aphasiology* 20(8): 723-743.

- Varlokosta, S., Valeonti, N., Kakavoulia, M., Lazaridou, M., Economou, A. and Protopapas, A. 2005. Verbal inflection in Greek aphasia. *Reading Working Papers in Linguistics* 8: 245-270.
- Westerhout, E. 2005. A Corpus of Dutch Aphasic Speech: Sketching the Design and Performing a Pilot Study. PhD dissertation, Department of Linguistics, Utrecht University.
- Westerhout, E. and Monachesi, P. 2007. A pilot study for a Corpus of Dutch Aphasic Speech (CoDAS). Στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.109.1882&rep=rep1&type=pdf>.
- Wright, H.H., Silverman, S. and Newhoff, M. 2003. Measures of lexical diversity in aphasia. *Aphasiology* 17(5): 443-452.

Ο Διονύσης Γούτσος είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Κειμενογλωσσολογίας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ο Κώστας Πόταγας είναι Επίκουρος Καθηγητής Νευρολογίας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Μονάδα Νευροψυχολογίας, Νευρολογική Κλινική, Αιγινήτειο Νοσοκομείο.

Ο Δημήτρης Κασελήμης είναι Ψυχολόγος, Υποψήφιος Διδάκτωρ Τμήματος Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, Μονάδα Νευροψυχολογίας, Νευρολογική Κλινική, Αιγινήτειο Νοσοκομείο.

Η Μαρία Βαρκανίτσα είναι Υποψήφια Διδάκτωρ, Department of Linguistics, University College, Λονδίνο.

Ο Ιωάννης Ευδοκίμίδης είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Νευρολογίας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Μονάδα Νευροψυχολογίας, Νευρολογική Κλινική, Αιγινήτειο Νοσοκομείο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Μελέτες για την αφασία στα ελληνικά

Μελέτες	Μεθοδολογία	Αφασία	Επιρήματα
Kehayia (1988, 1997)		2	περισσότερα προβλήματα με μη διαφανή (ανώμαλα) αοριστικά θέματα
Kehayia κ.ά. (1990), Kehayia and Jarema (1991)	δοκιμασία επανάληψης	2 (μη ρέουσα)	περισσότερα προβλήματα με τον πληθυντικό ρημάτων και ουσιαστικών
Tsapkini (2001), Tsapkini κ.ά. (2001)	αυθόρμητος λόγος, εκμαίευση, δοκιμασία επανάληψης	1 (ρέουσα)	προβλήματα με τον αόριστο/προτιμάται ο ενεστώτας, παράλειψη άρθρων, χωρίς υποταγμένο λόγο, περισσότερα προβλήματα με τη ρηματική παρά με την ονοματική μορφολογία
Tsapkini κ.ά. (2002a, b)	αυθόρμητος λόγος, εκμαίευση, δοκιμασία επανάληψης	1 (ρέουσα)	περισσότερα προβλήματα με τη ρηματική παρά με την ονοματική μορφολογία, προβλήματα με ανώμαλα αοριστικά θέματα
Pita κ.ά. (1997)		1 (αλλαλία)	έλλειψη παραγωγής ρημάτων
Stavrakaki and Kouvava (2003)	αυθόρμητος λόγος, περιγραφή εικόνας, κρίση γραμματικότητας	2 (μη ρέουσα)	παράλειψη του οριστικού άρθρου σε κύρια ονόματα και προθέσεις, λιγότερα προβλήματα με κοινά ονόματα, προβλήματα με τα να και μην, προβλήματα στον αόριστο, λιγότερα προβλήματα σε χρόνο και συμφωνία
Alexiadou and Stavrakaki (2003)	τοποθέτηση συστατικών, κρίση γραμματικότητας	1 (μη ρέουσα, δίγλωσσος)	προβλήματα με προτασιακά επιρρήματα (ευτυχώς) παρά με άλλα είδη επιρρημάτων
Alexiadou and Stavrakaki (2005, 2006)	τοποθέτηση συστατικών, κρίση γραμματικότητας	1 (μη ρέουσα, δίγλωσσος)	παράλειψη οριστικού άρθρου, υποκατάσταση μορφημάτων χρόνου και λιγότερο συμφωνίας

Μελέτες	Μέθοδοι	Αφασικοί	Ευρήματα
Plakouda (2001)		1	το ποιόν ενεργείας επηρεάζεται περισσότερο από τη συμφωνία και τον χρόνο
Varlokosta and Edwards (2003)		2 (μη ρέουσα)	χωρίς προβλήματα στη συναναφορά αντωνυμιών και εγκλιτικών στοιχείων
Fyndanis κ.ά. (2006)	κρίση συνθηκών αληθείας, δοκιμασία αναγραμματισμού	2 (μη ρέουσα)	περισσότερα προβλήματα σε αρνητικές προτάσεις
Varlokosta κ.ά. (2005, 2006)	κρίση γραμματικότητας, δοκιμασία συμπλήρωσης, περιγραφή εικόνας	7 (ρέουσα και μη ρέουσα)	η συμφωνία δεν επηρεάζεται, επηρεάζεται ο χρόνος και το ποιόν ενεργείας, λάθη στον μέλλοντα και παρατατικό
Economou κ.ά. (2007)	κρίση γραμματικότητας, δοκιμασία συμπλήρωσης, περιγραφή εικόνας	7 (ρέουσα και μη ρέουσα)	προβλήματα σε γραμματικά επιθήματα παρά σε λεξικά ή μεικτά, λάθη σε ποιόν ενεργείας και χρόνο
Nanousi (2004), Nanousi κ.ά. (2006)	αυθόρμητος λόγος δοκιμασία επανάληψης και μετασχηματισμού, κρίση γραμματικότητας	6 (μη ρέουσα)	ελλείψεις σε αντωνυμίες, προσδιοριστές, ρήματα, σε δοκιμασίες λέξεων το ποιόν ενεργείας και η συμφωνία επηρεάζονται εξίσου, σε προτασιακές δοκιμασίες επηρεάζονται περισσότερο ο χρόνος και το ποιόν ενεργείας παρά η συμφωνία
Kambanaros (2003, 2007)	αυθόρμητος λόγος	10 (ρέουσα, δίγλωσσοι)	δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε ονόματα και ρήματα, εξίσου μεγάλη ποικιλία σε ρήματα
Kambanaros and Van Steenbrugge (2003, 2006)	δοκιμασία κατανόησης και κατονομασίας	12 (ρέουσα δίγλωσσοι)	η παραγωγή ρημάτων επηρεάζεται περισσότερο από την παραγωγή ονομάτων

Μελέτες	Μέθοδοι	Αφασικοί	Ευρήματα
Kambanaros (2008)	δοκιμασία παραγωγής και κατανόησης	5 (ρέουσα)	περισσότερα προβλήματα με την παραγωγή ρημάτων παρά ονομάτων
Terzi κ.ά. (2009)	περιγραφή και κατανόηση εικόνας, αυθόρμητος λόγος	3 (μη ρέουσα)	μόνο τα επιρρήματα και όχι οι προθέσεις παράγονται σε σύνθετες προθετικές φράσεις

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Αριθμός λέξεων των κειμένων που περιλαμβάνονται στο Σώμα Κειμένων Αφασικού Λόγου

Κωδικός ασθενή	Αυθόρμητος λόγος	Περιγραφή εικόνας	Σύνολο
A2	472	337	809
A4	232	413	645
A5	185	137	322
A6	125	76	201
A9	200	75	275
A11	114	103	217
A15	426	413	839
A19	384	246	630
A20	470	198	668
A26	25	63	88
A29	84	97	181
A30	331	230	561
A32	208	358	566
A33	328	288	616
A34	125	96	221
A35	211	241	452
A36	608	200	808
A37	623	276	899
A38	318	391	709
A39	424	201	625
Σύνολο	5.893	4.439	10.332

Νευρολογική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών
Διευθυντής: Καθηγητής ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

Λόγος & Μνήμη

συζητήσεις για τον Λόγο στο αιγινήτειο

Επιμέλεια:

Κ. Πόταγας • Ι. Ευδοκίμίδης
Ομάδα Νευροψυχολογίας

Γράφουν:

Μ. Βαρκανίτσα • Α. Βασσο • Ο. Βαρών-Βασάρ • Μ. Conway • Δ. Γούτσος
• Ι. Ευδοκίμίδης • Δ. Κασελλίμης • Α. Λιάκος • Ε. Ορφανίδου • Α. Παπανικολάου
• Ρ. Ριολίνο • Κ. Πόταγας • Θ. Τζαβάρας

Σχοιιάζουν:

Α. Ασέρ • Σ. Βαρθολώστα • Α.-Μ. Δρουμπούκη • Μ. Κακαβούτση • Γ. Ζέρβας
• Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντού • Α. Καλοκαιρινός • Η. Δ. Κούβελας • Δ. Ι. Κυρτάτας
• Α. Μπακάκου-Ορφανού • Σ. Μπέλλα • Σ. Α. Μοσχονάς • Ε. Νικολοπούλου
• Γ. Α. Ποττάκης • Α. Πρωτόπαπας • Σ. Σταυρακάκη • Π. Α. Μ. Τζελεπίδης